

"שומר החומות" – לקחים לחזית האזרחית

מאיר אלרן, כרמית פדן, גילי שנהר¹ וחיליק סופר²

בסבב העימות הרביעי בין ישראל לארגונים הפלסטיניים ברצועת עזה ב-12 השנים האחרונות, שוב מוקדו ההתקפות מהרצועה לעבר החזית האזרחית בישראל. הירי התאפיין בהיקף גדול של שיגור נשק תלול מסלול – כ-400 חימושים שונים ביממה, שגרמו פגיעות ניכרות בתווך האזרחי בישראל, בנפש וברכוש. עם זאת, גם נוכח המשך הקצר יחסית של הסבב, עקב התפקוד ההולם של המערכות הרלוונטיות בישראל ובראשן פיקוד העורף והרשויות המקומיות, וכן התפיסה הרווחת בישראל שהמערכה מוצדקת, החוסן החברתי נמצא ראוי. החוסן בא לידי ביטוי ברציפות תפקודית סבירה ובהתאוששות מהירה מאוד. עם זאת, נחשפו שוב פערים בעייתיים, בפרט בתחומי המיגון ובניהול ההתפנות של אזרחים מבתיים – נושאים שלגביהם התקבלו בעבר החלטות בממשלה שלא מומשו בשטח. העימות היה בחזקת "קדימון" לזה הצפוי עם חיזבאללה בצפון, שמוערך שיהיה מאתגר הרבה יותר, ולכן כמחייב היערכות נרחבת.

על פי נתוני צה"ל, במהלך 11 ימי מבצע "שומר החומות" שוגרו לעבר ישראל כ-4,360 רקטות ופצצות מרגמה. היקף השיגורים מייצג קרוב ל-400 שיגורים ביממה, כמעט פי ארבעה בממוצע יומי ממספר השיגורים במהלך מבצע "צוק איתן" (2014) וממלחמת לבנון השנייה (2006). 3,400 מהחימושים חצו את גבול ישראל-רצועת עזה. רובם נפלו ב"עוטף עזה", באשקלון ובאשדוד. כ-120 רקטות שוגרו לעבר גוש דן ותל-אביב. כ-1100 שיגורים יורטו על ידי מערכת "כיפת ברזל" (כ-90 אחוזי הצלחה). בסבב זה נהרגו בישראל 12 אזרחים, בהשוואה ל-6 אזרחים הרוגים ב"צוק איתן" שנמשך כ-7 שבועות ובהשוואה ל-44 הרוגים במלחמת לבנון השנייה. גם הנזק לרכוש היה רב.

מאפייניו העיקריים של המבצע בחזית האזרחית

- א. אף שמדובר בעימות קצר יחסית, במישור הכמותי שיקפו התקיפות מרצועת עזה שיפור ניכר ביכולת התקיפות של חמאס והג'יהאד האסלאמי. זאת, מבחינת היקף השיגורים ביממה, מספר המטחים, מגוון החימושים ועוצמת הראש הקרבי (בטווחים הקצרים).
- ב. כבעבר, עיקר התקיפות היו לטווחים הקצרים, בעיקר לעבר יישובי "עוטף עזה". אולם מספר השיגורים לעבר אשקלון ואשדוד היה רב. לעבר **אשקלון** בלבד (12 ק"מ מגבול הרצועה, כ-160,000 תושבים) נורו 111 מטחים של 960 רקטות, כרבע ממספר השיגורים הכולל. שתי נשים נהרגו, 295 תושבים נפצעו. **אשדוד** (30 ק"מ מהרצועה, כ-250,000 תושבים) ספגה 253 רקטות.

¹ אל"מ (מיל") גילי שנהר, מרכז אקדמי בתוכניות לניהול מצבי חירום באוניברסיטת תל אביב, מסביר פיקוד העורף בחירום

² אל"מ (מיל") ד"ר חיליק סופר, מסביר פיקוד העורף בחירום

ג. במהלך המבצע ובהקשר לו התפתחו התפרעויות של ובין יהודים וערבים, בעיקר בערים "מעורבות". השפעתן הישירה על ניהול החזית הייתה אמנם נמוכה, אולם במישור התודעתי – ציבורי היא הייתה נוכחת ומטרידה.

מול כל אלה אפשר לסכם כי החזית האזרחית ביטאה רמה גבוהה של חוסן תפקודי. הרציפות התפקודית הייתה סבירה (למעט הפסקת הלימודים בטווח של עד 80 ק"מ מעזה, צמצום הטיסות מנתב"ג ושיבושים ביציאה לעבודה, גם עקב ההתפרעויות בארץ). רמת ההתאוששות הייתה גבוהה ומהירה מאוד.

מה שאפשר רמה זו של חוסן הינו השילוב בין שני גורמים תודעתיים: הראשון, התייחסות הציבור, ככלל, למערכה הצבאית כמוצדקת, גם על בסיס העובדה שחמאס הוא שפתח בעימות בהתקפת הרקטות לעבר אזור ירושלים והמשיך בהן לעבר "העוטף" וגוש דן לאורך הסבב. השני, תחושת הביטחון שנבעה מהשילוב בין מערכת ההתגוננות האזרחית והצבאית של "כיפת ברזל", מערכת ההתרעה המשופרת (כ-1700 אזורי התגוננות) והנחיות המיגון המפורטות של פיקוד העורף (להלן: פקע"ר). לאלה יש להוסיף את רכיב המיגון התקני, איפה שהוא מצוי.

משמעויות ולקחים:

א. תפקוד החזית האזרחית במהלך המערכה מבצע היה טוב גם בשל משכה הקצר ובנוסף בשל הנטייה הישראלית המוכרת של "הסתופפות סביב הדגל" הביטחוני-לאומי.

ב. פקע"ר היה ערוך כהלכה על פי תפיסת ההפעלה שלו ופריסת יחידותיו ברחבי הארץ. לציון מיוחד ראוייה פעילותו ההסברתית המקצועית שהציעה מענים הולמים לאוכלוסיות שונות. רמת האמון של הציבור בהנחיות הייתה גבוהה. למרות זאת, שאלת ריכוז מאמצי ההסברה ברמה הלאומית, כלפי קהלים שונים בארץ ומחוצה לה נותרה בלתי פתורה.

ג. במוקד העימות בחזית האזרחית עמדו שוב תושבי "עוטף עזה", שחשיפתם לירי תלול מסלול (להלן: תמ"ס) ולאיומים נוספים מהרצועה (כלי טייס ושייט בלתי מאוישים, עמוסי חומר נפץ) הייתה גבוהה במיוחד. הפעם הם היו מוגנים מאיום חדירת מחבלים באמצעות המנהרות ההתקפיות עקב המכשול התת-קרקעי והקרקעי, שהושקעו בהקמתו כ-4 מיליארד שקלים. עם זאת, שיגורי ה-תמ"ס, האזעקות התדירות והדי פעילות צה"ל ברצועה יצרו אתגר פיזי ונפשי חריף לתושבי "העוטף" – הגם שהוא מוכר והתושבים ערוכים לו היטב.

ד. כבעבר, ובעיקר ביישובי ה"עוטף", החליטו רבים (בחלק מהישובים, על פי דיווחים בתקשורת, יותר ממחצית התושבים) להתפנות מיישוביהם עד יעבור זעם. תופעה זו כבר מתקבלת כנורמטיבית וראויה, בעיקר כשמדובר במשפחות עם ילדים, השבות לביתן מיד לאחר הפסקת האש. כך גם במקומות אחרים, בדרום ובמרכז הארץ. הפעם לא הופעל פינוי מערכתי יזום של ישובים, למרות קיומן של תכניות בנדון, והפינוי בוצע על ידי הנהגות היישובים (בעיקר בקיבוצים), או כהתפנות עצמית. נראה כי נושא זה, גם במרחב "עוטף עזה", אינו מוסדר דיו, בשונה מהבטחות ממשלתיות קודמות.

ה. ההתפנות בערים ובכללן שדרות, אשקלון ואשדוד, הינה מורכבת יותר בגלל היקף האוכלוסייה. באשקלון רוויית התקיפות, העיסוק בנושא התפנות, שיח שהתושבים

אינם מורגלים בו, נשא טעם של נטישה בעת חירום (שיח שרווח בארץ בעבר, למשל בזמן מלחמת המפרץ הראשונה). דוגמאות אלה מעידות כי הנושא מחייב הסדרה מערכתית.

1. תפיסת ההתגוננות האזרחית מתבססת על שיתוף פעולה רוחבי הדוק עם גורמי הצלה וביטחון ועל תפקוד יעיל של הרשויות המקומיות, בסיוע פקע"ר, כ"לבנת היסוד" של ההתמודדות. גם במהלך "שומר החומות" רמת המוכנות של מרבית הרשויות המקומיות הוכחה כראויה וכך גם שילובן בניהול המערכה בהיבטיה האזרחיים. חשוב לשמר יכולות אלה ולשפרן בהתאם ללקחים מקומיים שרשויות נדרשות להפיק בתחומי אחריותן.

2. נושא המיגון הפיזי הוכח כחיוני ומרכזי. תפיסת פקע"ר היא שיש להישען על מיצוי המיגון הקיים, גם בהעדר מיגון תקני. שיטה זאת הוכחה כיעילה למדי. עם זאת, יש לשאוף להרחבה מקסימלית של המיגון הדירתי, עקב זמן ההתראה הקצר מפני תמ"ס ונוכח הפערים ביעילות המיקלוט הציבורי. מנתוני התאחדות הקבלנים עולה כי ליותר מ-60 אחוזים מהדירות בישראל אין ממ"ד ולפי נתוני פקע"ר ל-27 אחוזים מתושבי ישראל (כ-2.4 מיליון איש) אין גישה למרחב מיגון תקני. היקף הדירות הגדול ביותר שחשוף לאיומי תמ"ס ללא ממ"ד הוא במחוזות מרכז ותל אביב, עם למעלה מ-400 אלף דירות נטולות ממ"ד. עוד עולה מנתוני פקע"ר כי מקלטים ציבוריים מרחביים נותנים מענה רק ל-6 אחוזים מאוכלוסיית ישראל, ומקלטים בבניין נותנים מענה ל-28 אחוזים מתושבי המדינה. כך, ליותר מרבע מאזרחי ישראל אין מיגון תקני ייעודי. מחסור במיגון תקני נמצא במרכז הארץ וצפונה במיוחד - אזורים הצפויים לפגיעה של חימושי תמ"ס בעימות עתידי בצפון. ב-2019 התקבלה החלטת ממשלה לגבי מיגון הצפון בתקציב כולל של 5 מיליארד שקל, אולם (גם) זו לא התבצעה. על הממשלה להכין תכנית אסטרטגית לסגירת הפערים במקביל לשיפור במיגון קיים.

לסיכום, לנוכח הצפי להתעצמות מחודשת של הארגונים הפלסטיניים ברצועת עזה, היתרון היחסי המובהק של ישראל מולם, גם בממד ההגנתי, נמצא ראוי ויש לשמרו ולפתחו על בסיס התעצמות האויב, בין היתר באמצעות שיפור הרכיבים החסרים וצמצום פערים. המבחן המאתגר יותר יהיה זה הצפוי שיציב בפני ישראל חיזבאללה מהחזית הצפונית. העוצמה ההתקפית של הארגון הלבנוני, הן כמותית והן איכותית, לרבות טילים מדויקים, מחייבת היערכות בהלימה לרכיביה ובהתאמה גם צמצום פערי המיגון. יש להניח שהמערכה בצפון תהיה ארוכה יותר, ושהפגיעות במהלכה יהיו נרחבות, רבות והרסניות יותר. ביחס של פי שלושה לפחות. חלק מהפגיעות יהיו מדויקות יותר ולכן בעלות השפעה רוחבית על המשק ועל רציפותו התפקודית. העימות הנוכחי היה "קדימון" לצפוי בעימות בחזית הצפונית, המחייב התאמה כלל ארצית ובהקדם לתרחיש הצפוי שם. זה הזמן להקצות את המשאבים הנדרשים להיערכות ולמוכנות העורף לעימות עתידי אפשרי, שחלקם אושר אך לא מומש.